

Oversigter.

Nyere Habsburger-Biografier.

I 68 Aar stod Kejser Franz Josef (1848—1916) i Spidsen for Habsburgerriget: født i Julirevolutionens Aar, besteget Tronen kort efter Februar-Marts-Revolutionerne og to Aar før sin Død underskrevet det Dokument, der førte til Verdenskrigen. Hvilket Spand af Aar! Hvor mange dynastiske, statsretslige, økonomiske, materielle og sociale Forandringer har Verden ikke set i dette Tidsrum. Hans Rige var et af de ejendommeligste, man kan tænke sig. Dets Karakteristika var: Donaustat, Overgangsland mellem Vesten og Østen, en udpræget Kontinentalstat, et økonomisk Autarki. Dette sidste tillige med den aarhundredgamle dynastiske Tradition og den fælles Hær var Rigets tre stærkeste sammenholdende og bevarende Kræfter. Med Hensyn til Folkebestanddelene udgjorde det et mærkeligt Konglomerat, der fra Midten af det 19. Aarhundrede blev Monarkiets største Svaghed. Netop i 1848, da Franz Josef besteg Tronen, mærkedes for første Gang for Alvor Virkningerne af Tidens nye bærende Ideer: den nationale og den demokratiske. Gennem 68 Aar kæmpede Kejseren mod disse Ideer, der øvede en afgørende Indflydelse paa Rigets udenrigske og indenrigske Forhold; Resultatet blev, at han atter og atter maatte indgaa Kompromis med dem. Til Trods herfor forblev han lige til sin Død den afgørende Vilje i alle vigtigere Spørgsmaal vedrørende sit Rige og derved bestemmende for Østrig-Ungarns, Mellemeuropas og hele Europas Historie, ja endog for Verdenshistorien. Ikke underligt, at Historikerne, især Østrigs, siden Verdenskrigen har kastet sig over Studiet af Kejseren som Menneske

og som Regent, og det saa meget mere som de dybtindgribende Omvæltninger lige efter Krigen ikke blot medførte Frigivelsen af et overvældende Kildemateriale¹, men ogsaa i Løbet af faa Aar fjernede Franz Josef og hans Virken i en saadan Afstand fra Nutiden, at han kunde blive Genstand for en videnskabelig Behandling. En Række biografiske og biografisklignende Værker og Afhandlinger baade om Franz Josef og om Tronfølgerne i hans Regeringstid har derfor siden Verdenskrigen set Dagens Lys.

Kun de vigtigste Franz Josef-Biografier kan nævnes:

Heinrich Friedjung: *Kaiser Franz Josef, Eine Charakteristik* (»Deutsche Rundschau«, Aprilheft 1919²), Oswald Redlich: *Kaiser Franz Josef* (»Neue Österreichische Biographie«, 1923), Eugene Bagger: *Franz Joseph. Eine Persönlichkeits-Studie* (1927), Karl Tschuppik: *Franz Joseph I. Der Untergang eines Reiches* (1928), Joseph Redlich: *Kaiser Franz Joseph von Österreich. Eine Biographie* (1929), Eduard v. Steinitz: *Erinnerungen an Franz Joseph I, Kaiser von Österreich und Apostolischer König von Ungarn* (1931). De nævnte Værker og Afhandlinger er af vidt forskellig Karakter. Kun Baggers, Tschuppiks og Joseph Redlichs Bøger er egentlige Biografier. De andre Fremstillinger giver dog ogsaa, hver paa sin Maade, værdifulde Bidrag til Forstaaelsen af Franz Josef som Meneske og som Regent.

H. Friedjungs biografiske Studie er af ringe Omfang (20 S.), men dog af en sjælden Fylde, helt igennem klar og objektiv. Hans indgaaende Kendskab til Dobbeltmonarkiets Historie, hans skarpe psykologiske Evner og udstrakte Forbindelser med højtstaaende Mænd, som ofte i aarevis havde befundet sig i Kejserens Omgivelser, og paa hvis Meddelelser Fremstillingen i høj Grad bygger, giver Afhandlingen en særlig

¹ Der blev uhindret Adgang til alle Aktstykker i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien, for saa vidt de angaar Tiden indtil 1894.

² Optrykt 1919 i en noget udvidet Form i Forfatterens »Historische Aufsätze«.

Værdi. Kun er det beklageligt, at man maa savne enhver Oplysning om disse Kilder. I Hovedsagen beskæftiger Friedjung sig udelukkende med Franz Josefs Herskerpersonlighed, ikke med hans Stilling til Ideer og Problemer eller med hans Politik.

Oswald Redlichs kyndige Afhandling har mere Form af en større Leksikonartikel, men bærer helt igennem Præg af Forfatterens personlige Opfattelse. Redlich ser i Kejserens Person Rigets »Schutzwall«, men i hans Regering Aarsagen til Sammenbrudet.

Steinitz' Værk — et Mindeskrift, udgivet i Anledning af Hundredeaarsdagen for Franz Josefs Fødsel — er en Samling af forskellige Forfatters Afhandlinger om Kejseren. Som Helhed danner de en Art Biografi, hvis Forfattere er kendte Statsmænd, Diplomater, Militærpersoner og Hofembedsmænd fra Franz Josefs nærmeste Omgivelser, der ofte giver nye værdifulde Meddelelser om Kejserens senere Regeringsaar. Alle Afhandlingerne bidrager til at kaste et forsonende Skær over Franz Josefs Personlighed og Politik.

Baggers Bog er den første egentlige Franz Josef-Biografi af større Omfang. Dens Formaal er gennem en Skildring af Kejserens Karakter og Liv at belyse det uundgaaelige: det gamle Habsburgerriges Sammenbrud. Hertil benytter Bagger hovedsagelig det forhaandenværende trykte Materiale, dog ikke Joseph Redlichs, Wilh. Schüsslers, P. Molischs, Conrad v. Hötzendorfs, Wilh. Fraknois og Fr. Wiesers Bøger. Han anfører selv fire Værker, der særlig har været ham til Nytte ved Udarbejdelsen af den historiske Baggrund: H. Friedjungs »Österreich von 1848 bis 1860« og »Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland«, Viktor Bibls »Der Zerfall Österreichs« og Egon Cortis »Maximilian und Charlotte von Mexiko«. Den overvejende Anvendelse af disse Værker er en Svaghed ved Bogen. Blot en Sammenligning med Bibls Værk lægger for Dagen, at de fleste Fejl og Mangler, som H. Ritter v. Srbik opregner i sin Anmeldelse¹, maa føres tilbage hertil. En væsentlig Anke mod Bogen er den, at henimod fem Sjettedele af den omfatter Tiden indtil 1867.

¹ Deutsche Literaturzeitung 1928, Sp. 2278 ff.

Bagger besidder en skarp psykologisk Iagttagelsesevne samt megen Evne til at gengive sine psykologiske Iagttagelser. I Overensstemmelse med moderne Psykologi og Psykiatri lægger han Hovedvægten paa Barndommen og det snævrere Milieu, gaar ud fra, at et Menneskes Karakter udvikles i sine Hovedtræk før dets 7. Aar, og søger derfor først og fremmest at udrede Franz Josefs vigtigste Karaktertræk i Barndoms- og Ungdomstiden, paa- vise deres Oprindelse og skildre deres afgørende Betydning for hans senere Liv. Ved Siden deraf har han i sine levende Portrætskildringer af Moderen Sophie, Broderen Maximilian, Hustruen Elisabeth, Sønnen Rudolf og Ærkehertug Franz Ferdinand i flere Retninger ydet noget betydeligt. En heldig Idé at lade disse Portrætter danne Relief for Skildringen af Mennesket Franz Josef. Afgjort uheldig er til Gengæld Baggers tydeligt tilkendegivne Sympati og Antipati, ligeledes hans mange ironiske og spydige Bemærkninger; han virker æggende og udfordrer ofte til Modsigelse. Han har Sans for Form og Stil; ved sine store stilistiske Evner giver han Fremstillingen dramatisk Spænding, men samtidig en romanagtig Karakter.

Journalisten Tschuppiks omfangs- og indholdsrige Værk er videnskabelig set langt værdifuldere. I Modsætning til Bagger interesserer Tschuppik sig meget mindre for det psykologiske end for Tidens mangfoldigt virkende Kræfter, som han analyserer og vurderer. Hvorfor gik Østrig til Grunde? er det store Spørgsmaal, som fra først til sidst behersker ham. Derved og ved de mange periferiske Detailler er Bogens biografiske Ramme paa flere Punkter blevet sprængt. Tschuppiks Skildring af Franz Josef er præget af en dyb menneskelig Forstaaelse, ligesom Fremstillingen af Østrigs indre Udvikling vidner om en udstrakt Fortrolighed og en selvstændig Opfattelse af Begivenheder og Problemer; derimod savner Forfatteren et indgaaende Kendskab til internationale Forhold.

Af alle Franz Josef-Biografierne er Joseph Redlichs langt den bedst videnskabeligt underbyggede — vel ikke et Mesterværk, men en fremragende Præstation, der er blevet modtaget med Anerkendelse overalt i den historisk-videnskabe-

lige Verden. Bogen er skrevet med den intellektuelle Kraft og Myndighed, som kun kan udfoldes af den Historiker, der er fuldt fortrolig med sit Stof, og som foruden værdifulde analytiske Evner tillige besidder en frugtbringende syntetisk Sans, der sætter ham i Stand til at indordne alt under et bestemt Synspunkt. Den er gennemtrængt af en dyb historisk og psykologisk Forstaaelse og af Viljen til at fælde en selvstændig, men retfærdig Dom, ligesom den er skrevet i et klart og roligt Sprog, der afspejler Forfatterens varme Interesse for sit Emne. Redlichs Hensigt er at give et Tilbageblik paa sit Hjemlands — des grossen alten Österreich — nyere Historie, »wie sie in dem Leben und Wirken Kaiser Franz Josefs verkörpert erscheint«; dog er det ikke udtalte Hovedformaal tydeligt det samme som Tschuppiks: at erkende og skildre Aarsagerne til Dobbeltmonarkiets Sammenbrud. Som Historiker, som mangeaarigt fremtrædende Rigsraadsmedlem og Kejser Karls Finansminister har han særlige Forudsætninger herfor. Allerede hans store grundlæggende, men ufuldendte Værk: »Das österreichische Staats- und Reichsproblem« havde dette Formaal. Det er vel i Erkendelsen af, hvor uadskilleligt det østrigske Problem, ja Dobbeltmonarkiets Historie, i Aarene fra 1848 til 1916 er knyttet til Franz Josefs Person, at han i Stedet er gaaet over til Personlighedsskildringen. Tiden 1867—1916 udgør kun en Trediedel af hele Bogen, og dog er dette Afsnit langt det interessanteste og værdifuldeste, dels fordi Redlich ikke har behandlet det i sit ovennævnte Værk, dels fordi det ikke tidligere er blevet saa kyndigt skildret.

Kejser Franz Josef er en ejendommelig Herskerskikkelse og meget vanskelig at give en tro Karakteristik af. Vanskelighederne bunder — som Friedjung saa stærkt betoner — i hans fuldkomne Tilbageholdenhed og upersonlige Væsen. Trods alt giver de omtalte biografiske Skildringer dog i flere Henseender et ret tydeligt og ensartet Billede af Kejseren som Menneske og som Hersker.

I sin ydre Fremtræden var Franz Josef høj, slank, spændstig og over for sine Omgivelser høflig mod alle, men utilgæn-

gelig, kølig og faamælt, tillige stolt, frygtløs og værdig — altid virkede han som Kejseren og Kongen. Fra Naturens Haand var han udrustet med en skarp Forstand, en hurtig Opfattelses-evne og en beundringsværdig Hukommelse. Denne sidste Egenskab fremhæves stærkt af alle Biograferne. Lige saa enige er de om, at hans aandelige Selvstændighed ikke stod over Gennemsnitsmenneskets, og at han kun besad en yderst ringe Fantasi, hvilket hindrede ham i en dybere Erkendelse af et Problem og dets Følger og af Sammenhængen mellem de indre- og ydre-politiske Forhold. Ganske naturligt medførte dette hos ham en afvisende Holdning over for udviklede Sager og en Overvurdering af Traditionens og det pligtmæssige Arbejdes Værdi. Af denne Mangel paa Fantasi i Forbindelse med hans Væsens dybtgaaende Mistro og hans ringe Forstaaelse af Personlighedens Betydning udsprang de mange »ex abrupto« trufne Afgørelser og »sein Sprung ins Dunkle« samt hans uheldige Opfattelse af Mennesker — Medarbejdere — som »fungible Geschöpfe«. Hans Mangel paa indre Varme hindrede ham i at slutte sig til nogen og saaledes skaffe sig Venner og intime Raadgivere. Han var Rationalist, uden Tilbøjelighed til Mystik eller Sans for Teorier; han følte ingen Sinde Trang til at opføre Tankebygninger, der kunde forveksles med Virkeligheden, og dog lærte han aldrig denne at kende i større Udstrækning. Dette var en Følge af hans tilbageholdne og utilgængelige Natur, af hans Opdragelse og af hans ringe Interesse for Tiden, dens Ideer og virkende Kræfter. Uden at besidde nogen dybere religiøs Følelse var han en god Katolik, men langt fra klerikal; altid lod han Statens Interesser gaa forud for den katolske Kirkes.

Gennem streng Opdragelse udvikledes nogle af de mest fremtrædende og mest betydningsfulde Grundtræk ved Franz Josefs Karakter: Selvbeherskelse, uhyre Flid, dyb Pligtfølelse, ubøjelig Vilje og en udpræget Sans for Orden, der krævede den mest gennemførte Regelmæssighed i alle Livets Former. Han blev den fuldendte Bureaukrat, dog behersket af Trang til hurtig Afgørelse af Statssager. I Tidens Løb erhvervede han en overordentlig Regeringsteknik, men aldrig noget dybt Ind-

blik i Forvaltningen, ligesom han manglede Forudsætninger for at gennemføre en forbedret Organisation af Statsmaskineriet. Fra Barndommen stammer et andet vigtigt Grundtræk ved hans Karakter: Kærligheden til og Interessen for Soldater-væsenet; han blev Soldaterkejseren, men dog mest Militær-bureaukraten. Dette medførte den skadelige Udvikling af Generalstabens Bureaukratisering.

Trods denne Ensartethed i Biografernes Skildringer af Franz Josefs Personlighed, rummer disse dog samtidig betydelige Nuancer og Modsætninger i Opfattelsen. Iflg. Bagger var Kejseren »der vollendetste Bürokrat, der je gelebt hat und war nie etwas anderes« og »ein kühler, herzloser Pedant«; han havde »ein gut eingepauktes Gedächtnis«, »ein Herz wie Stahl, aber weniger biegsam als dieser«; hans Mod og Pligtfølelse stod i Egoismens Tjeneste. Medens Friedjung tillægger Franz Josef absolut Sandhedskærlighed og Paalidelighed, søger Bagger fra først til sidst at vise, at Upaalidelighed var hans mest fremtrædende Karaktertræk, som bundede dybt i hans udpræget egoistiske Natur. J. Redlich og Tschuppik slutter sig nærmest til Friedjung i deres Skildring. Biograferne fremhæver alle, at Kærnen i Franz Josefs Væsen var Vankelmod, der gav sig Udslog i en overvejende Tilbøjelighed til Halvhed i Regerings-handlingerne; men dermed hører Enigheden op. Bagger understreger, at Spiren til denne Egenskab maa søges i hans Opdragelse, idet nogle af hans mange Opdragere paavirkede ham i ultramontan Retning og gav ham Forkærlighed for et reaktionært og despotisk Statsstyre under Ledelse af Jesuitter og Kirke, medens andre lærte ham det josefinske System, efter hvilket Staten var den mægtigste og Kirken kun et af den verdslige Magts Vaaben. Denne forskellige Paavirkning, der fremmede to modsatte Retninger i Franz Josefs Sind, fik skæbnesvanger Betydning, efter at Kübeck havde saaet Tvivlen i hans tvedelte Sjæl. Derimod fastslaar Redlich, Friedjung og Tschuppik, at den egentlige Aarsag til hans Vankelmod var den, at han ikke besad den nødvendige aandelige Kraft til at erkende de politiske Problemer som et organisk Hele, f. Eks. den indre og ydre Politik.

Ogsaa i Biografernes Skildring af Franz Josefs Herskerideer findes der paa flere Punkter en væsentlig Overensstemmelse. De fremhæver alle som noget afgørende — J. Redlich tillige som noget ganske enestaaende — for Kejserens Personlighed og Politik, at han hele sin lange og tilsyneladende saa omskiftelige Regering fastholdt og lod sig lede af de samme to Herskertanker. Den første gik ud paa, at hans Herskermagt var tildelt ham af »Forsynet« og derfor kun havde Skranker i hans egen kristne Samvittighed; Begrundelsen for og Begrænsningen af sin Magt søgte han saaledes i den samme Forestilling som saa mange andre Fyrster i det 18. og 19. Aarhundrede. J. Redlich hævder og understreger som beundringsværdigt, at han trods de mest forskelligartede Forfatningsformer — fra Nyabsolutismens til den almindelige Valgrets Dage — lige til 1914 var den afgørende Vilje i alle vigtige Spørgsmaal. Han blev, som han selv sagde, »der letzte europäische Monarch der alten Schule«. Bestemmende for Franz Josefs Regeringsbeslutninger blev dernæst hans anden Herskertanke: Maalet for Udøvelsen af Herskermagten var Bevarelsen af det habsburgske Dynastis ældgamle Magtstilling. Det holdt haardt. Hele sin Regeringstid stod han med sine Herskertanker i den skarpeste Modsætning til Tidens nationale og politiske Ideer. Hans Middel til at overvinde dette Modsætningsforhold blev atter og atter Kompromisset.

Bagger stræber i sin Bog at vise, at Franz Josefs bestandige Nederlag saavel i Indenrigspolitik som i Udenrigspolitik næsten udelukkende er at søge hos ham selv. De Fejl, han begik, havde ikke saa meget deres Udspring i hans mangelfulde Dømmekraft som i hans Karakter. Hans Væsens Kærne var Tvivl og Vankelmod; »er erkannte nicht, dass die Wahl einer Sache die Ablehnung einer anderen in sich schliesst«. Ogsaa for ham gjaldt det: »Charakter ist Schicksal«. En stor Mangel hos Bagger er hans ringe Forstaaelse af de uhyre nationale, politiske og økonomiske Modsætninger inden for Habsburgmonarkiet. En Fremhævelse af disse — ofte vel uløselige — Vanskeligheder, som Gennemsnitsmennesket Franz Josef blev stillet overfor, vilde

have givet ikke blot et lysere, men ogsaa retfærdigere Billede af ham og hans Politik.

Af en helt anden Art er Joseph Redlichs Bedømmelse af Herskeren Franz Josef og dennes Politik — en Aandsydelse af Rang, helt igennem saglig og forstaaende. Redlich fremhæver, at Kejseren hverken som Mand eller som Regent var nogen menneskelig Storhed, og at udelukkende den omfattende og afgørende Indflydelse, som hans gennem 68 Aar udøvede Herskervilje har haft inden og uden for sit egentlige Magtomraade, har gjort ham til en blivende historisk Personlighed, men at han dog — her i skarp Modsætning til Bagger — i visse Henseender var en betydelig Herskerbegavelse. Det blev Franz Josefs Skæbne, at han med sine Herskerideer kom til at staa i skarp Opposition til næsten alle nye store Bevægelser. For at komme frem maatte han gaa fra Kompromis til Kompromis. Disse beroede ikke paa et egoistisk Træk i hans Karakter, saaledes som Bagger mener, men paa hans Erkendelse af, at det var hans dynastiske Pligt at opretholde sit fra Forfædrene arvede Rige og sin kejserlige Magt. Det lykkedes Franz Josef at holde sit uensartede Rige sammen; men en Løsning af det østrigske Problem fandt han aldrig.

Redlich ser en Løsning i en paa Grundlag af det historisk givne gennemført »Umbildung des zentralistischen Einheitsstaates in eine Union nationaler Demokratien«, d. v. s. et monarkisk-demokratisk Forbund af ligeberettigede Folk. Ud fra dette føderalistisk-demokratiske Synspunkt bedømmer Redlich Kejserens Politik.

Ganske naturligt behandler Redlich derfor Schwarzenbergs Æra (1848—52) med skarp Kritik og ringe Sympati, fordi den betød Franz Josefs Uddannelse »zum strengen, allmächtigen österreichischen Kaiser« med en udpræget soldatermæssig Opfattelse af de civile Regeringsgrene. Kommet paa Tronen ved Hærens Hjælp følte han sig først og fremmest som øverste Krigsherre og ansaa Hæren for sin bedste Støtte ogsaa i Fremtiden; det blev hans nærmeste Raadgiveres, især Schwarzenbergs, skæbnesvangre Forsømmelse, at de lod ham blive i denne

Grundanskuelse og ikke efterhaanden bragte den i Overensstemmelse med den nye Tids Opfattelse af Monarkiets og Statens Væsen. I disse Aar indpodede Kübeck i ham Selvherskertanken og sit Program: en Enhedsstat, styret absolutistisk-centralistisk af Kejseren personligt i Forbindelse med Ministre, kun ansvarlige overfor ham. Disse Ideers praktiske Udførelse lærte Kejseren derimod af Bach. Med Rette hævder Redlich, at det »Bachske System« ikke alene var uhistorisk og en Revolution fra oven, men ogsaa blev afgørende for Franz Josef, der ved »die gewaltige Überspannung des monarchischen Gedankens« i Aartier kom i den mest skærende Modsætning til Tidens nationale og politiske Ideer.

Med lige saa skarp Kritik skildrer Redlich »Neoabsolutismens« — Ministerialabsolutismens — Tid. Franz Josefs Beslutning ved Schwarzenbergs Død at ville være sin egen Ministerpræsident og Udenrigsminister var den første af alle de mange »ex abrupto« trufne Afgørelser, som kendetegner hans Regering — maaske den mest skæbnesvangre af dem alle. I Ministrene saa Kejseren kun »fungible Geschöpfe«. Denne Opfattelse, undskylder Redlich, deles af de fleste Gennemsnitsmennesker og især af herskende »Folk« og Autokrater. I Franz Josefs Tilbøjelighed til at undgaa betydelige Personligheder finder han »den Schlüssel zum Verständnis so vieler und schwerer Misserfolge seiner Politik«. De Raadgivere, der bevarede hans Yndest længst, var Mænd, som bedst forstod at skaane ham for Ubehageligheder. Til syvende og sidst, betoner Redlich, blev Franz Josef virkelig Selvhersker, fordi han aandeligt og sjæleligt stod helt uden for Tiden og intet vidste om dens Ideer; han følte det aldrig nødvendigt at lære den nye Tid, som var ham inderligt imod, at kende, hverken ved Omgang med dens Repræsentanter eller ved at læse dens politiske Skrifter. Alleerede i Neoabsolutismens Tid viste de blivende Grundtræk sig i hans Herskerkarakter, Anskuelser og Regeringsteknik; hans fuldkomne »Entpersönlichung« skete dog først efter Brudet med Hustruen. Franz Josefs enestaaende Stilling i Europas Historie i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede beroede — hævder

Redlich — paa, at han overførte sin militære Almagt til hele Statslivet.

I Oktoberdiplomet af 1860 og især i Februarpatentet af 1861 — de synlige Udtryk for det Franz Josef som Følge af Nederlaget i Krigen 1859 og Finansnøden paatvungne Systemstifte — ser Redlich kun »eine scheinkonstitutionelle Reichsverfassung«. Dog tillægger han den Schmerlingske Æra stor Betydning som en Art »konstitutioneller Gehschule« ikke blot for Kejseren, som af Centralparlamentets Arbejde fik et mangesidigt og frugtbringende Kendskab til politiske Forhold, medens han tidligere kun havde beskæftiget sig med »Verwaltung«, men ogsaa for de østrigske Folk, især disses Middelklasse.

Franz Josefs Stilling til det tyske Forbund og Preussen i Aarene 1862—66 betegner Redlich som en lang Række Fejl: Forsømmelser, Overvurdering af egen Kraft, Ukendskab til de virkelige Forhold. Allerede ved sin Krigspolitik i 1859 og sit Selvherskerdømmes Aand og Metode havde han bragt den Sympati, som de borgerlige Klasser i Sydtyskland nærrede for Østrig, til at svinde. I Kampen for sine Præsidualrettigheder i 1863 havde han derfor ingen Betingelser for at samle et enigt Tyskland; hertil behøvedes en Fører, der vilde gøre Borgerskabets livskraftige liberale Ideer til sine. Redlich betragter det ogsaa som Kejserens uoprettelige Fejl, at han gik med til Alliancen med Preussen mod Danmark, da han i Forvejen kendte Bismarcks Personlighed og politiske Formaal: Krig og det tyske Forbunds Opløsning. Lige før og under Krigen 1866 optraadte Franz Josef atter som Selvhersker paa det udenrigs-politiske Omraade og atter uden at være Stillingen voksen: urokkelig i sin dynastiske Pligtfølelse bedømte han de virkelige Magtforhold forkert; hans Indrømmelser kom bestandig for sent, saaledes baade til Bismarck og til Magyarerne.

For Tilblivelsen af den saakaldte »Ausgleich« af 1867 tillægger Redlich de ofte dybt uenige magyariske Politikeres ejendommelige Sammenhold og Tilpasningsevne i Forholdet til Kejseren større Betydning end Nederlaget i Krigen 1866, idet dens Hovedpunkter var fastslaaet før Krigen.

I sin Skildring af Dualismen, saavel dens statsretslige som dens praktiske Udformning, — Bogens interessanteste og mest værdifulde Afsnit — henfalder Redlich til en vis Abstraktion, ligesom han — muligvis med Rette — tillægger den ellers saa nøgterne Franz Josef en god Portion Mystik.

1867 — hævder Redlich — er det store Vendepunkt i Kejserens Liv. Fra da af fik baade dette og hans Regering »eine gebundene Marschrout«; alle Kejserens senere Handlinger blev bestemt ud fra den ungarske Konges Synspunkter. Men dette — og det er efter Redlichs Mening det afgørende — beroede ikke paa nogen ydre Tvang, snarere paa Franz Josefs religiøse Opfattelse af den ungarske Kroningsed. Ved denne følte han sig forpligtet til Opretholdelsen af det ny ungarske Grundlag for hele sit Rige med den magyariske Stormagtstanke som bærende Princip. Denne Kejserens Grundanskuelse fik en dybtindgribende Betydning for Dualismens praktiske Anvendelse, idet denne helt igennem blev afhængig af hans Personlighed og Vilje. Dualismen blev »das eigentliche schöpferische Lebenswerk Franz Josephs«.

Med Styrke fremhæver Redlich den store Betydning, som de første Aars dualistiske Rigsregering fik for Kejseren som dennes »konstitutionelle Hochschule«, vel at mærke i magyarisk Egenart. Skridtvis og empirisk udformede han sig en ny Statslære. Dog dannede den gamle — Schwarzenbergs og Kübecks — en Slags politisk Reserve. Det ejendommeligste i Franz Josefs Udvikling som Kejser og Konge siden 1867 var, at han bestandig forstod at holde Systemerne adskilt og anvende dem praktisk. Det er et Bevis paa Franz Josefs overordentlige Herskerbegavelse, at det komplicerede tredobbelte Regeringsapparat efter 1867 trods megen Gnidningsmodstand lige til hans Død fungerede nogenlunde glat og aldrig blev bragt til virkelig Standsning, og at det i væsentlig Grad lykkedes Kejseren at bevare sin Stilling som Bærer og Leder i gammeldags Forstand paa Statslivets to vigtigste Omraader: Udenrigspolitikken og Hærvæsenets.

Tidsrummet 1867 til omkring 1893 — der i Ungarn sluttede

med Koloman Tiszas Tilbagetræden og i Østrig med Taaffes Fald — er efter Redlichs Mening »die fruchtbarste und fast in jeder Hinsicht erfolgreichste Lebensperiode Franz Josefs«. Med hele sin fysiske, aandelige og sjælelige Kraft stræbte han i dette Tidsrum at opretholde sin dynastiske Arv og at genvinde sin fulde Handlekraft i Udenrigspolitik. Med Tilsidesættelse af sin Overbevisning og Samvittighed antog og anvendte han uden større Vanskeligheder den ham utiltalende moderne Liberalisme.

Med Hensyn til Ungarn erkendte Franz Josef snart, at dettes parlamentariske Regime ikke alene var det eneste mulige, men ogsaa gav ham tilstrækkeligt Spillerum til at gennemføre sine vitale Ønsker, ja, at Ungarns Ministerpræsident ofte trængte til den konstitutionelle Konges Hjælp. Han blev inden længe en Mester i Anvendelsen af den parlamentariske Praksis i Ungarn, hvor han havde at gøre med politisk højtbegavede, ansvarsbevidste Mænd og en politisk veldisciplineret magyarisk Enhed.

Kyndigt, men sammentrængt viser Redlich, at Franz Josef havde en helt anden Stilling som konstitutionel Monark i Østrig. Her skærpede den dualistiske Forfatnings Indførelse Modsætningen mellem de to Grundanskuelser: den centralistiske og den føderalistiske. I Modsætning til de magyariske Politikere evnede de tyske ikke at se bort fra Meningsuoverensstemmelser og danne en Enhedsfront; derfor medførte de nationale Kampe i Decenniet efter 1867, at »die politische Vormachtstellung des Deutschtums in Österreich für immer zerstört wurde«. Størst Skyld tillægger Redlich det liberale tyske Forfatningsparti, hvis Førere ikke besad tilstrækkeligt politisk Blik eller Retfærdighedsfølelse over for de ikke-tyske Folk, idet de for at sikre sig det herskende tyske Bureaukratis Støtte opretholdt den bureaukratiske Centralisme i Stedet for at yde vidtgaaende nationalt Autonomi til de forskellige Folk; desuden blev de nationale og kirkepolitiske Modsætninger afgørende for Partiet.

Franz Josefs og Wiener-Regeringens Tilbagevenden efter 1871 til Østrigs gamle Orientpolitik som Monarkiets Livsopgave betegner Redlich som det skæbnesvangre Vendepunkt i

Ostrig-Ungarns Udenrigspolitik. Denne blev derved kædet sammen med den europæiske Storpolitik og Hovedaarsagen til Krisen i 1914, Verdenskrigen og Rigets Opløsning. Overordentlig interessant er Redlichs Paavisning af, at skønt Forbundet med det tyske Rige (1879), den urokkelige Grundsten i Kejserens Udenrigspolitik, kun sjældent sættes under Debat, voksede dog hos Slaverne efterhaanden den Tanke frem, at det skilte dem fra deres naturlige politiske Venner i Vest og fra det store Broderfolk i Øst og kun tjente til at befæste Tyskernes og Magyarernes Magt i Riget; derved bidrog Forbundet til at fjerne de tyske og ikke-tyske Folk i Østrig fra hinanden og til at svække den hos Rigets forskellige Folk nærede historisk givne Rigs- og Statssammenhørighedsfølelse. Ved fuldstændig at gøre dettes Politik til sin er Kejseren blevet en afgørende, retningsbestemmende Herskerskikkelse i Europas Historie.

Franz Josefs Stilling til de parlamentariske Vanskeligheder i Aarene efter 1893 viste ifølge Redlich en tydelig Forringelse af hans Herskerevner. Atter kendetegnedes hans Politik af alvorlige Fejlgreb, desuden af en vis Mangel paa Kraft og Udholdenhed og af en tiltagende Resignation, som gav sig Udtryk i hans Udtalelse: »Österreich kann nicht parlamentarisch regiert werden«. Redlich giver ham Ret, idet han i Sprængningen af »der eiserne Ring« — Taaffes parlamentariske Flertal — og af den efter Taaffes Fald (1893) dannede Koalitionsregering ser Beviset paa »die Unanwendbarkeit der Prinzipien parlamentarischer Parteiregierung in einem Staate, in welchem der stetig wachsende Nationalismus alle Parteien zu einer oft ganz sinnlos anmutenden Feindschaft gegeneinander antrieb«. En af Franz Josefs største Fejl var Udnævnelsen af Badeni til Ministerpræsident i 1895; thi dennes Sprogforordninger — »keineswegs ein flagrantes Unrecht gegen das Deutschtum« — og Politiregimente fremkaldte »furor teutonicus«. Da Kejseren paa Grund af de tyske Deputeredes Obstruktioner og Wienernes »Revolution« i November 1897 lod »den starken Mann« falde, betød dette ikke alene en betydelig Svækkelse af hans Autoritet og et afgørende Brud paa det konstitutionelle Princip

fra Deputeretkammerets Side, men ogsaa Begyndelsen til Rigets Opløsning: »von diesem Augenblicke an war das Reich der Habsburger dem Untergange geweiht«. Redlich lægger saaledes Hovedskylden herfor paa Tyskerne. Derimod mener han, at det var Franz Josefs store Fejl, at han ikke forsøgte en Nyopbygning af Riget — en federalistisk Ordning — men i de følgende Aar gennemførte en Slags »Scheinkonstitutionalismus« i Østrig ved Hjælp af Embedsmændsministerier og Forfatningens § 14, der tillod Udstedelsen af kejserlige »Notverordnungen mit provisorischer Gesetzeskraft«; Forfatningen blev saaledes i Virkeligheden suspenderet. Interessant, men sikkert uretfærdig er Redlichs Skildring og haarde Bedømmelse af den fremragende Ministerpræsident Koerbers Styre, d. v. s. det af ham skabte »System«: at Statsmaskineriet holdtes i Gang ved kejserlige Nødforordninger, og hele Statsforvaltningen ledes af Ministerpræsidenten med Ressortministrene som hans lydige Medhjælpere. Med sandt Mesterskab opretholdt Koerber sit »System« ved en bestandig Kohandel, »Hintertüren«-Politik, Gunstbevisninger og administrative »Berücksichtigungen«. »Systemet« tilintetgjorde den sidste Rest af Liberalismens politiske Idealisme, fremkaldte en udbredt Korruption og banede Vejen for det nationale og socialistiske Demagogi.

Megen Vægt lægger Redlich paa, at ogsaa Franz Josefs Vanskeligheder i Ungarn forøgedes betydeligt efter 1894. Da den siden dette Tidspunkt tiltagende magyariske Selvstændighedstrang i 1903 forstærkedes ved Kravet om en egen ungarsk Hær, talte Kejseren for første Gang efter 1867 kraftige Ord til Magyarerne — men forgæves! Med Rette skriver Redlich: »Nun begann sich die schwerste politische Sünde, die Franz Joseph begangen hatte, zu rächen. Franz Joseph hatte sich durch sechsunddreissig Jahre um das Schicksal der nichtmagyarischen Majorität der Bevölkerung Ungarns auch nicht im geringsten gekümmert«. Dog betragter Redlich hverken dette Forhold eller Kejserens voldelige Sejr over de magyariske Politikere i 1906 som det vigtigste Moment i hans Kamp for Beva-

relsen af Hærens Enhed; afgørende var det, at Franz Josef paa Konfliktens Højdepunkt tiltraadte Tanken om Anvendelse af almindelig Valgret som Middel til at bryde det herskende magyariske Oligarki: »Der Gedanke hat grosse Folgen nach sich gezogen, aber merkwürdigerweise nicht in Ungarn, sondern — in Österreich«.

I November 1905 indtraadte som bekendt et fuldstændigt Omsving i Regeringens Stilling til Kravet om almindelig Valgret i Østrig, idet den pludselig gav sin Tilslutning, og godt et Aar efter gennemførte Baron Beck den store Reform. Denne kan — hævder Redlich — kun være blevet til ved Franz Josefs Initiativ og Vilje; thi to Ting staar fast: at Kejserens pludselige Vending i Efteraaret 1905 ikke var Resultatet af Raadslagning med den østrigske Ministerpræsident, og at han trods Modstand fra de fleste ældre Statsmænd og det højeste Bureaukrati holdt fast ved sin Beslutning. »In der Tat ist Franz Joseph der wahre Schöpfer des allgemeinen Wahlrechtes in Österreich gewesen: noch immer war er der stärkste politische Wille in dem so zerklüfteten Reiche und Staate«. Om Motiverne til Kejserens forandrede Politik véd man intet paa lideligt; saa meget staar dog fast, mener Redlich: da det begyndte at knage voldsomt i den dualistiske Statsbygning, og da Franz Josef ansaa den føderalistiske Ordning for uigennemførlig, greb han Taaffes og Steinbachs Tanke gennem Indførelsen af almindelig Valgret i Østrig at bane Vejen for en Reform af Valgret og Forfatning i Ungarn. Redlich fremhæver, at Indførelsen af almindelig Valgret i Østrig straks blev en Fiasko, idet Nationaliseringen af det østrigske Partivæsen tværtimod forstærkedes; ja, selv det internationale Socialdemokrati delte sig mod Forventning i nationale Partier. Deputeretkammeret var saaledes næppe mere i Stand til produktiv Lovgivningsarbejde. For Franz Josef blev Indførelsen af almindelig Valgret en dyb Skuffelse, der berøvede ham Lysten til nye Reformforsøg. Efter Redlichs Opfattelse forspildtes der ved enhver Mulighed for en rettidig Reorganisation af Riget; men paa den anden Side kunde man ikke hos denne Olding

med Rette vente den tilstrækkelige aandelige og sjælelige Kraft til Gennemførelsen af en saadan — hvad enten denne maatte føre til »eine föderalistische Union nationaler Demokratien«, som Redlich ønskede, eller en Trialisme — naar man betænker den forbitrede Modstand, han vilde møde fra Magyarernes, Tyskernes og det østrigske Bureaukratis Side, i Forbindelse med det tiltagende Tryk, der i disse Aar øvedes paa Dobbeltmonarkiet gennem en Række akutte og farlige udenrigspolitiske Kriser.

Redlich understreger kraftigt, at Franz Josef i sin Regeringstids sidste Aarti ogsaa i Forholdet til Udlandet var blevet afgjort passiv, og at hans Fredsbestræbelser utvivlsomt var »der stärkste Zug seines politischen Denkens«. Alligevel underskrev han Krigserklæringen til Serbien. Hvorledes hans Fredsbestræbelser blev overvundet, er endnu ikke bragt for Dagens Lys. Redlich tror ikke, at det beroede paa falske Meddelelser om serbiske Indfald i Ungarn og Bosnien, eller at Kejseren ikke skulde have anset den diplomatiske Afbrydelse for Konflikten, d. v. s. Ouverturen til Krigen, heller ikke, at han skulde have troet paa en Lokalisering af Krigen. Nærmest hælder Redlich til den Anskuelse, at Franz Josef i Mordet paa Franz Ferdinand og Serbiens hele Adfærd har set en Provokation, har troet paa Krigens Uundgaaelighed og derfor i Overensstemmelse med sit Væsens dybt rodfæstede Pligtfølelse har fattet Krigsbeslutningen.

I sin Skildring og Bedømmelse af Franz Josefs Personlighed og Politik kommer Tschuppik langt fra paa Højde med Joseph Redlich, men staar betydeligt over Bagger; det sidste beror ikke paa et dybere psykologisk Blik, men paa hans overordentlige Kendskab til Rigets indrepolitiske Forhold.

Tschuppiks Syn paa Kejsereus Politik falder paa de fleste Hovedpunkter sammen med Redlichs. Hans Grundideer er de samme som dennes, blot ikke saa klart og tydeligt udtrykt: at Franz Josefs Historie er den habsburgske Illusions Kamp med Virkeligheden, og at Østrigs Bevarelse var betinget af Omdannelsen til en föderalistisk-demokratisk Stat af Nationer.

Derimod afviger han fra Redlich i Besvarelsen af Spørgsmaalet, hvorfor Østrig gik til Grunde. Tschuppik ser Aarsagen til Huset Habsburgs og dets Riges Undergang udelukkende i Franz Josefs dynastiske Magttanke, hans Prestigepolitik, der førte til Nederlagene i 1859 og 1866, til Bosniens og Herzegovinas Okkupation i 1878 og til disses Anneksion i 1908, hvilket fremkaldte en ny Balkanbevægelse og dermed Krisen i 1914. Okkupationen var saaledes Begyndelsen til Dobbeltmonarkiets Undergang, Anneksionen dets Dødsdom. Derimod betoner han kraftigt, at Faren for Rigets Opløsning ikke laa i dets nationale Sammensætning. Denne Tschuppiks Opfattelse beror paa, at han ikke har tilstrækkeligt Blik for Forbindelseslinierne mellem Kejserens Udenrigspolitik og hans af de nationale Forhold bestemte Indenrigspolitik. Ogsaa Nationalitetskampene har ydet deres Bidrag til Rigets Undergang.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der bærer Ansvaret for, at det østrigske Problem forblev uløst i hele Franz Josefs Regeringstid, fastslaar Tschuppik, at Hovedskylden ikke kan tillægges Kejseren alene — »es ist eine der Legenden des alten Österreichs, die Sage von der Allmacht des Kaisers« — men i lige saa høj Grad maa bæres af det tyske Borgerskab og Ungarns herskende Klasse. Det var Regeringernes store Forsømmelse, at de ikke skridtvis søgte at indføre en Føderation af Folkene. Franz Ferdinand havde indset dennes Nødvendighed og vilde have det gamle Tysklands føderalistiske Princip overført paa Østrig, vel at mærke i moderne Form; dog levede han i Franz Josefs Illusion fra 1848, at en saadan Reform maatte indføres med Magt; Troen paa dette Middel havde Kejseren for længst opgivet.

Tschuppik giver en fortrinlig Skildring af Østrig-Ungarns udenrigspolitiske og økonomiske Forhold omkring 1905 og bedømmer dem som særdeles gode. Overalt var der Opgang; det økonomiske Baand bidrog i høj Grad til at holde Nationerne sammen; indefra truede ingen øjeblikkelig Fare. Men var Monarkiet stærkt nok i Fremtiden? Tschuppik hævder, at een Ting var baade Patrioter og Opposition enige om: Franz Josef

betød ikke Østrig-Ungarns Svaghed. Han indrømmer, at dette for saa vidt var rigtigt, som Kejseren i 1906 havde Kraft nok til at gennemføre Valgrettens Demokratisering i Østrig; men Franz Josef erkendte derimod ikke, at den almindelige Valgret kun var Forudsætningen for Gennemførelsen af Nationalstaten. Det tragiske hos ham var, at han i sin Livsaften, da han besad en rig Erfaring og hans Erkendelse var naaet til fuld Modenhed, ikke var i Stand til at danne sig et Fremtidsprogram. Selv gav Franz Josef Optakten til Tragediens Fuldenelse, da han billigede Aehrenthals Plan om Anneksionen af Bosnien og Herzegovina. Det var Aehrenthals store Fejl, at han ikke erkendte, at Sydslavernes Bevægelse var mere end en »Verschwörung«. Berchtold kæmpede ikke for Landerhvervelse, men for Dobbeltmonarkiets »Prestige«: »es ist die alte Tragik Österreichs in neuer Form, das Motiv von 1859 und 1866 in veränderter Fassung«. Der var — hævder Tschuppik — trods gensidig Forgiftning Mulighed for et fredeligt Forhold mellem Østrig og Serbien; thi i 1912 tilbød Pašić et Told- og Handelsforbund; men det afvistes af Berchtold.

Egon Cortis *Maximilian und Charlotte von Mexiko* (1924) er et digert Værk paa to Bind, skrevet med Sympati, men ogsaa med Kritik. Det bygger hovedsagelig paa Materiale fra Maximilians store, hidtil ubenyttede Gehejmearkiv, som han sendte hjem til Wien i Oktober 1866. Det er et storslaaet Drama, Corti opruller, med den unge Ærkehertug Maximilian som Hovedpersonen, en fint bygget, lyseblond Mand med blaa Øjne, af Væsen indtagende, oprigtig, underholdende, med et følsomt Hjerte og derfor ofte svag i Handling, elskende Kunst og Videnskab, et idealt tænkende Menneske, beundret og elsket af mange, derfor misundt og frygtet af Broderen Franz Josef, hans store Kontrast, der holdt ham borte fra Wien og fra Deltagelse i Regeringen, hvorfor Maximilian nærede et vist Nag til ham. Stillingen som Generalguvernør over Lombardiet var af Franz

Josef tænkt som en Uriaspost og øgede Spændingen mellem Brødrene. Maximilians Ærgerrighed, Virksomhedstrang og Tilbøjelighed for det romantiske og sværmeriske blev bestemmende for hans Livsbane og drog ham ind i det mexikanske Æventyr.

Corti paaviser, at Oprindelsen til Maximilians mexikanske Tronkandidatur maa søges i Mexicaneren Hidalgos Forbindelse med Kejserinde Eugenie, og at Ærkehertugen kun var et Redskab for Napoleon III og de mexikanske Emigranter i Paris. Maximilian og Charlotte begejstredes mere og mere for Tanken, opmuntret af Napoleon, Eugenie, Kong Leopold og især af Gutierrez, der skildrede Mexikos Forhold i rosenrøde Farver; de vilde kun se det fordelagtige og det, der stemte med deres Ønsker og stolte Forhaabninger. Maximilian ønskede dog ikke at træde i intim Forbindelse med de mexikanske Emigranter, men vilde kun modtage Kronen af det mexikanske Folk. Dog manglede det ikke paa Advarsler: fra Washington, England, Reichberg og Ærkehertugens Moder. Franz Josef derimod var glad for at slippe af med sin kritiserende og frisindede Broder, men fik af Hensyn til Huset Habsburgs Værdighed efterhaanden Betænkeligheder og krævede de to store Sømagters Støtte. Corti misbilliger, at Kejseren i sidste Øjeblik, da Maximilian vanskeligt kunde trække sig tilbage, fordrede hans Afkald paa sine Rettigheder til den østrigske Trone. Kun under Pres fra Napoleons Side bøjede Ærkehertugen sig herfor.

Som Kejser stillede Maximilian sig det Maal at skaffe Mexiko ordnede og ideelle Forhold i Overensstemmelse med sine frisindede Ideer; han vilde forsone alle Partier og selv staa neutralt over dem alle, men indsaa snart, at man ikke dér som i Europa kunde regere efter de konstitutionelle Principper. Corti paaviser de uhyre Vanskeligheder, Maximilian havde at kæmpe med: Juarez's Tropper, de slette Embedsmænd, de egoistiske Partiførere, Finansnøden. Hans Kapitalfejl var efter Cortis Opfattelse den, at han ikke søgte Støtte hos et stort Parti og skaffede sig en stærk Hær. Da Maximilian ved et Dekret bestemte, at de tidligere Kirkegodser ikke skulde tilbagegives Kirken og Ordnerne, og da de fleste af Gejstlighedens andre store Krav

heller ikke blev opfyldt, svigtede de Konservative og Gejstligheden ham. Da Maximilian saa sig svigtet af de Hvide, baade Konservative, Liberale og den højere Gejstlighed, søgte han at vinde Indianerne ved at forbedre deres Retsstilling, men tænkte ikke paa, at disse ingen Indflydelse havde. Ogsaa hans militære og finansielle Afhængighed af Europæerne undergravede hans Stilling. Et meget stort Ansvar for det mexikanske Æventyrs tragiske Udgang lægger Corti paa Napoleon, der ikke støttede ham tilstrækkeligt, og endnu mere paa Bazaine, der havde en alt for optimistisk Opfattelse af den militære Stilling i Landet og modsatte sig enhver Organisation af en kejserlig Hær; her til kom, at Hidalgo og Gutierrez bestandig gav ham forkerte Oplysninger fra Europa. Efter at Maximilian havde gjort alt, hvad man i Paris havde forlangt af ham, lagde man dér, da Resultaterne udeblev, Skylden paa ham. Han søgte nu Støtte hos de Konservative og tænkte endelig paa Tronfrasingelse. Da greb Charlotte ind; hun vilde rejse til Europa for at skaffe Hjælp. Efter hendes Afrejse blev Maximilian endnu mere vaklende. Gribende skildrer Corti Charlottes fortvivlede Indsats og frembrydende Vanvid, ligeledes Maximilians Æresfølelse, habsburgske Stolthed og personlige Mod, der voksede med de tragiske Begivenheder.

Snart 50 Aar er forløbet siden Telegrafens bragte Meddelelsen om, at Kronprins Rudolf og Baronesse Vetsera var fundet dræbte paa Jagtslottet Mayerling, uden at man helt har formaaet at fjerne det Slør, der omgav dette Drama. Ikke Mangel paa Interesse, men Franz Josefs, Hoffets og Regeringens Forsøg paa Neddysning har været Skyld deri. Resultatet er blevet, at en Syndflod af Litteratur om Begivenheden har set Dagens Lys, oftest legendeagtig og med det Formaal at tilfredsstille et sensationslystent Publikum. En Mængde Problemer opstod: Mord i Forbindelse med Selvmord, Dobbeltselfmord eller Dobbeltmord, politiske eller private Motiver o. s. v. Efter de flestes

Mening forelaa der et Kærlighedsdrama, og de ydre Omstændigheder tydede unægtelig ogsaa mest derpaa. Vel vidste man allerede i Rudolfs Levetid om et politisk Modsætningsforhold mellem ham og Faderen; men først i 1913 erfarede man gennem Grevinde Marie Larisch' Erindringer¹, at muligvis et politisk Moment havde spillet en Rolle. Den efter Verdenskrigen lettere Adgang til den nyeste Tids Aktstykker i de østrigske Arkiver har ogsaa givet Historikeren Adgang til Rudolfs, hans Opdrager Latours og Vennen Moritz Szeps righoldige Efterladenskaber. Desværre er der fra Kronprinsens Arkiv fjernet meget, uden Tvivl af stor Værdi: de kejserlige Forældres Breve fra den senere Tid og Brevene fra Johann Orth, Stephan Károlyi, Brehm, Karl Menger, Futtaki og Hirsch. Hertil kommer, at de Aktstykker angaaende Dramaet, Kejseren overgav Taaffe, i 1921 ødelagdes ved en Brand. Trods disse Huller i Kildematerialet var dette faa Aar efter Krigen saa stort og alsidigt, at det kunde benyttes til en videnskabelig Fremstilling af Rudolfs Personlighed, hans Ideer og Virken, og derigennem aabne Mulighed for en Forstaaelse af de Momenter, der førte til Katastrofen.

Den tidligere Chef for Wienerarkivet Oskar v. Mitis' *Das Leben des Kronprinzen Rudolf* (1928) er det første Forsøg herpaa. Med beundringsværdig Flid har Mitis indsamlet alt det Kildemateriale, som det vel overhovedet var muligt at skaffe til Veje, baade af trykt og utrykt, ligesom han derefter har vurderet og sorteret dette med skarp og indgaaende Kritik. Skildringen af Rudolfs Liv fra Fødsel til Død, af hans sammensatte Natur, af hans Ideer og Virken er gennemført med fin psykologisk og historisk Forstaaelse; Katastrofen fremgaar næsten som en Nødvendighed.

Ifølge Mitis' Fremstilling var Rudolf en højst interessant Skikkelse, en Frondør inden for det aristokratiske, traditionsbundne og ortodokse habsburgske Hof. Han havde fra Moderen arvet Wittelsbachernes sprudlende Blod og sitrende Nerver, der i Barndomstiden ved den haarde Tugt og Overfyldning med Kundskaber snarere ophidsedes end beroligedes. Foruden

¹ Marie Larisch: »My Past« (1913).

høj Begavelse, der tillod ham at tilegne sig Lærestoffet med Lethed, viste sig tidlig hos ham en bemærkelsesværdig Skarp-sindighed og en overordentlig Tankerigdom; bestandig søgte hans livlige Intelligens, hans brændende Ærgerrighed og uud-slukkelige Virketrang nye Problemer at arbejde med, om end ofte noget overfladisk. Hans nøgterne Aand foretrak de eksakte Discipliner; hele sit Liv hengav han sig til naturvidenskabelige, nationaløkonomiske og historiske Betragtninger. Allerede i 15—18 Aars Alderen stod det klart, at Rudolfs hvileløse Aand gik andre Veje end Habsburgernes traditionelle. Den frie Tanke — sikkert indpodet i ham af Moderen — var for ham eneste Autoritet og Vejleder; enhver Fordom blev uden Betænkning skudt til Side; saaledes forkastede han den kristne Dogmetro og blev, efter alt at dømme, Ateist. Han beundrede den franske Revolution og dens Ideer, sværmede for Menneskerettigheder, Oplysning og Fremskridt. Kort sagt: han var Radikaler, Rationalist, noget af en Kosmopolit, Skeptiker og i sine sidste Aar tillige Pessimist.

Rudolfs Aandspræg gjorde ham naturnødvendig til en afgjort Modstander af Aristokrati og Klerikalisme, men ogsaa af enhver Form for Socialisme. Hans politiske Stade var paa de Tyskliberales venstre Fløj, der kæmpede for Aandsfrihed, Fremskridt og gennemgribende Reformer efter Tidens Krav. Han hævdede, at Race- og Nationalitetsprincippet betød et stort Tilbageskridt og karakteristisk nok havde sin Tilslutning blandt fremskridtsfjendtlige Elementer. Hans Statsidé kan kortelig udtrykkes: en Styrkelse af det dynastisk-centralistiske Princip i det habsburgske Monarki, baseret paa en Enhedshær og en liberal Officers- og Embedsmandsstand. Taaffes feudal-klerikale og føderalistisk prægede Politik var han en bestemt Modstander af. Desuden ansaa han Magyarernes haarde centralistiske Styre i Ungarn — trods sin Sympati for dem — for ødelæggende og øjnede baade deri og i Dualismen en Fare for Dobbelmonarkiet og Dynastiet. Han frygtede baade Kossuths Uafhængighedsparti i Ungarn og de Tysknationale i Østrig.

Udenrigspolitik nærede Rudolf den dybeste Sympati for

det liberale Frankrig, hvorimod Rusland stod hans Væsen og Ideer uendeligt fjernt. Mitis paaviser, at han vurderede enhver udenrigspolitisk Begivenhed ud fra Synspunktet: de østrig-russiske Modsætninger. »Der russische Krieg, das ist das grosse Gespenst«, var bestandig Omkvædet hos ham. Lige fra Dreng beherskedes han ogsaa af levende Uvilje mod Preussen og Hohenzollerne, senere ogsaa af en dyb Foragt for Wilhelm II, en Mand »von gottbegnadeter Beschränktheit«. Derfor var Rudolf oprindelig en Modstander af Forbundet med Tyskland, men indsaa dog i Tidens Løb dets uundgaaelige Nødvendighed, især efter at han havde dannet sig sit eget positive udenrigspolitiske Program: at Østrigs Kulturmission i den europæiske Orient var en Naturlov.

Da Franz Josef i Tidens Løb kun tillod Rudolf et ringe Indblik i Udenrigspolitik — pudsigt nok drev denne en Slags udenrigspolitisk Tuskhandel med Mændene paa Ballhausplatz, idet de gensidig skaffede hinanden Oplysninger — og fuldstændig holdt ham uden for al Indenrigspolitik, fæstnede Kronprinsen sine Tanker og sin Kritik paa Papiret, ofte i fortrinligt journalistisk formede Artikler til Moritz Szeps »Neue Wiener Tageblatt«.

Langt det bedste Kapitel i Bogen er »Der Untergang«. Efter en kort Omtale af Litteraturen og en nøjere Gennemgang af Kilderne fastslaar Mitis, at Rudolf først har skudt Baronesse Vetsera og derefter sig selv¹. Han gaar dernæst ind paa en interessant Undersøgelse af Obduktionsprotokollens Henvisning til »pathologischen Befunde«, som tyder paa Sindsforvirring, og paaviser endelig, at man ifølge de nye Arvelighedsundersøgelser og Rudolfs Slægtskab med Wittelsbacherne kunde vente tydelige Degenerationstegn hos ham². Mitis stiller Diagnosen: »psychopathische Minderwertigkeit«, hvis typiske Sygdoms-

¹ Kronprins Rudolfs Enke, Kronprinsesse Stephanie, nu Fyrstinde von Lonyay, har i sin Bog: *Ich sollte Kaiserin werden* (paa Dansk 1936) i Faksimile gengivet det Brev, Kronprins Rudolf skrev til hende i sin Dødsnat, og hvori han meddelte hende, at han vilde begaa Selvmord (danske Udgave, S. 180).

² Kronprinsesse Stephanie hævder i sin Bog, at hverken aandelig Formørkelse eller en biologisk Fejl som Følge af Arv fra en gammel Slægt var Aarsager til Kronprinsens tragiske Død; hun ser Grunden udelukkende i hans Holdningsløshed (danske Udgave, S. 189 f.).

billede er udprægede Kontraster. Netop saadanne finder man hos Rudolf; de blev i hans to sidste Leveaar bestandig mere fremtrædende og tog til sidst fuldstændig Overhaand. Rudolf klagede selv over denne Dekadence og forsøgte at dulme sin Fortvivlelse i overdreven Erotik, Alkoholnydelse og maaske Morfin. Selvmordstanken bemægtigede sig ham mere og mere. Der manglede kun Anledningen. Vi er dermed kommet til Mitis' Undersøgelse af Motiverne. En enkelt bestemt Grund, der kunde knække et sundt Menneskes Livsmod, forelaa ikke, men derimod en Række Genvordigheder, som i en syg Hjerne blev en frygtelig Byrde: utilfredsstillet Ærgerrighed, Modsætningsforholdet til Faderen, den kejserlige Familie, Højadelen og Gejstligheden, Skuffelsen over Udeblivelsen af en Arving, et heftigt Sammenstød — Aarsagen ukendt — med Faderen, Bekymringerne over Habsburgerrigets slette Stilling, Misforholdet mellem hans Ideer og Virkeligheden, endnu mere Indblandingen i den store Pressestrid i November 1888.

Paa Grundlag af fire Kildeudsagn — først og fremmest Grev Hoyos's¹⁾ — søger Mitis det sidste, afgørende Motiv paa det politiske Omraade, især i Rudolfs Stilling til Hærlovforslaget, idet han skulde have givet sine ungarske Venner et skriftligt Løfte til Gunst for en selvstændig ungarsk Hær, men senere indset sin uholdbare Stilling, dels paa Grund af det »preussische Druck«, dels fordi han paa Grund af Løftet efter storøstrigsk Opfattelse som Officer muligvis kunde anklages for Højforræderi. Herved skulde ifølge Mitis Grevinde Larisch' Højforræderihistorie faa sin Forklaring. Med Hensyn til Ærkehertugens Motiv til at afgive det omtalte Løfte mener Mitis, at det alene maa søges i hans Sympati for Ungarerne. Man spørger uvilkaarligt: skulde den ellers saa nøgterne Rudolf, der hele sit Liv havde betragtet Enhedshæren som Dynastiets og Dobbeltmonarkiets Fundament, virkelig af denne Grund have indladt sig herpaa? Næppe! Kun hvis han, drevet af Ærgerrighed, har tragtet efter Ungarns Krone, hvad Grevinde Larisch antyder, faar hans Løfte Sandsynlig-

¹⁾ *Denkschrift des Grafen Josef Hoyos über den Tod des Kronprinzen*, gengivet in extenso af Mitis, S. 385 ff.

heden for sig — ja, det bliver da ligefrem en Nødvendighed, nemlig som Middel¹).

I Dramaet i Mayerling trænges Baronesse Vetsera saaledes helt i Baggrunden. At Rudolf tog hende med i Døden, beroede efter Mitis' Opfattelse overhovedet ikke paa ulykkelig Kærlighed — han havde samtidig andre Kærlighedsforbindelser — men derimod paa, at han havde overskredet Grænsen mellem normal og sindssyg. Mon det ikke snarere var, fordi han ikke vilde lade hende, der elskede ham, blive tilbage med Sorgen? Det blev hendes Tragedie, at hun i forblindet Tro paa ham blev et Offer for en frygtelig Fejltagelse.

Habsburgermonarkiets Sammenbrud i Efteraaret 1918 fremkaldte naturnødvendigt Spørgsmaalet, om Katastrofen havde været til at undgaa. De fleste Historikere, der har behandlet dette Problem, har besvaret det bekræftende og set Løsningen i en Føderalisering af Riget. Redskabet — Manden — til Gennemførelsen af denne Politik havde været Ærkehertug Franz Ferdinand, som derved er traadt i Forgrunden inden for den østrigske Historieforskning og er blevet omgivet af en Nimbus, han ganske savnede i sin Levetid. Paa Grundlag af de faa foreliggende Oplysninger havde store Dele af Offentligheden nærmest ventet, at han som Kejser vilde blive en krigersk, katolsk-klerikal Tyran. Selv om man i politiske Kredse vidste noget mere om ham — hans Fordømmelse af den magyariske Nationalitetspolitik, hans Antipati mod Dualismen og hans Sympati for en Føderalisering — havde man dog ogsaa i disse Lejre kun ringe Viden om og Forstaaelse af hans politiske Tendenser. Dette i Forbindelse med hans heftige Temperament og Ubøjelighed gjorde ham frygtet og hadet af Modstanderne.

¹ Kronprinsesse Stephanie omtaler i sine Erindringer, at Rudolfs hemmelige politiske Planer havde ført ham ind i en Blindgade, hvor han fuldstændig mistede det aandelige Holdepunkt; det forekommer hende, at de saakaldte ungarske Planer stod i nøje Sammenhæng med de ovennævnte; hvad de drejede sig om, véd hun ikke (danske Udgave, S. 190).

For Tilhængerne, hvis ringe Tal paa Grund af den haabløse Forvirring i Riget steg betydeligt i de sidste Aar før Krigen, stod han dog som Fremtidshaabet — den eneste Mand, der ikke alene besad gennemførlige og helbredende Reformplaner, men ogsaa ifølge sin Stilling og ved sin ubøjelige Vilje var i Stand til at redde det døende Habsburgmonarki.

For Forstaaelsen af Franz Ferdinands Personlighed, hans Reformplaner og de Problemer, der knytter sig til Mordet i Sarajevo har det været en Vanskelighed, at Franz Josef efter hans Død lod hans skriftlige Efterladenskaber i Belvedere forsegles og anbringe i Wienerarkivet, hvor de først bliver tilgængelige i 1964. Man har derfor været henvist til spredte Aktstykker og Memoirer, især Conrads, som Kildemateriale. Bedst stillet har de Mænd været, der har haft personligt Kendskab til ham og ejede skriftlige Aktstykker vedrørende ham. Det er ogsaa hovedsagelig saadanne, der efter Krigen har stillet sig den Opgave at biografer ham. De to betydeligste Værker om Ærkehertugen¹ er Th. v. Sosnoskys *Franz Ferdinand* (1929) og Leopold v. Chlumeckys *Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen* (1929).

Sosnoskys Værk er den eneste egentlige Franz Ferdinand-Biografi af virkelig historisk Værdi, der endnu foreligger. Det er en god og læseværdig Bog, som giver en klar og forstaaende Skildring af Franz Ferdinands Personlighed, Ideer og Virken, dog saaledes at Forfatteren ifølge Sagens Natur først og fremmest beskæftiger sig med de to altoverskyggende Forhold vedrørende Tronfølgeren: hans Reformplaner og Mordet i Sarajevo.

Sosnosky har personlig kendt Franz Ferdinand — uden at han dog har staaet i nogen intim Forbindelse med ham — nærer en afgjort Sympati for ham og virkede i hans Levetid for hans Ideer. Den Viden, som udsprang af dette Forhold, har han suppleret med et omfangsrigt trykt Materiale; desuden har han haft Adgang til Ærkehertugens Ungdomsbreve til Stedmoderen. Fortjenstfuld er Sosnoskys Optryk i sin Helhed

¹ Ed. Glaise-Horstenau har skrevet en lille instruktiv Artikel: »Erzherzog Franz Ferdinand« (i »Neue Österreichische Biographie« III, 1926).

af »Das Regierungsprogram Franz Ferdinands« (af 1911), der giver et fyldigt Indblik i Tronfølgerens Reformplaner.

Det Billede, Sosnosky giver af Franz Ferdinand, afviger paa mange Punkter fra det, Offentligheden tidligere havde dannet sig, er menneskelig set mere tiltalende, men med Hensyn til Gennemførelsen af Reformplanerne mindre forhaabningsfuldt. Han stræber efter at være objektiv og er det gennemgaaende ogsaa; nu og da kunde man have ønsket en lidt mere kritisk Indstilling, ligesom Biografen heller ikke burde være veget tilbage for en Undersøgelse af de mange Skandalehistorier vedrørende Tronfølgerens Ungdomsliv, som i sin Tid bidrog til at forringe hans og Dynastiets Anseelse.

Chlumeckys Bog er ogsaa i flere Henseender et betydeligt Værk. Den er ikke en Biografi som Sosnoskys, men har til Formaal at skildre Franz Ferdinands Ideer. Fremstillingen har en overordentlig Bredde og tillige en urolig Karakter, er fyldt med Gentagelser og brydes bestandig ved lange Uddrag af Breve, Dagbøger o. a., de første endog ofte gengivet in extenso.

Chlumecky, Søn af den bekendte tysk-liberale Rigsdagsmand og Minister Johann v. C., var oprindelig selv Embedsmand, men blev senere Udgever af »Österreichische Rundschau« og som saadan en ivrig Befordrer og Forsvarer af Franz Ferdinands politiske Ideer, idet Tronfølgerens fortrolige Ven, Oberstløjtnant Alex. v. Brosch, med hvem han stod i en meget intim Forbindelse, som oftest optraadte som Mellemand. Han besidder saaledes et nøje personligt Kendskab til Franz Ferdinand og raader over et langt større og paa flere Omraader værdifuldere nyt Materiale end Sosnosky, saaledes Breve til sig selv fra Mænd, der stod Ærkehertugen nær, især Brosch, Faderens righoldige skriftlige Efterladenskaber, først og fremmest hans Dagbog, og desuden Brosch's skriftlige Efterladenskaber.

Hele Værket igennem mærker man Chlumeckys udprægede Sympati for Franz Ferdinands Person og Tilslutning til hans Ideer. Til Gengæld maa Franz Josef bestandig staa for Skud. Chlumecky har utvivlsomt Ret i en stor Del af sin Kritik vedrørende den gamle Kejser og dennes Regeringssystem, men nu

og da ogsaa Uret, som naar han hævder, at Franz Josef ingen Forstaaelse havde af Nationalitetsspørgsmaalet; han ansaa jo blot dette for uløseligt.

Sosnoskys og Chlumeckys Skildringer af Franz Ferdinands Personlighed falder i det væsentlige sammen; dog lærer man hans Karakter og personlige Egenskaber bedst at kende hos Sosnosky. Denne skildrer Ærkehertugen som en Mand med skarp Forstand og hurtig Opfattelsesevne; øjeblikkelig saa han det centrale i en Sag, naaede det rigtige Resultat og traf næsten altid det rette Valg, ikke paa Grund af nogen omfattende og grundig Viden, men ved en sikker intuitiv Evne. I almindelig Dannelse stod han kun lidt over Gennemsnittet. Vel besad han mange Interesser; men hans Nervøsitet, rastløse Arbejdsiver og hyppige Rejser hindrede ham i en vedholdende Fordybelse i Arbejdet, ligesom en vis Magelighed gjorde sig gældende. Den karakteristiske Egenskab hos Franz Ferdinand var hans udprægede Herskernatur. Han taalte ingen Opposition; hans Bitterhed kendte ingen Grænser, og Tilgivelse var ikke at opnaa hos ham; baade Enkeltpersoner og Partier fik dette at føle. Paa den anden Side fandt denne autokratiske Natur sig i Modsigelse, for saa vidt den skete i en indirekte og saglig begrundet Form; og hvis den kom fra en ham sympatisk Person, blev den oftest modtaget med Taknemmelighed. Hans langvarige og alvorlige Sygdom og hans Kamp for sin elskede Sophie fik afgørende Betydning for Udviklingen af hans ubøjelige Vilje og Stædighed. Tilsidesættelser i Sygdomsperioden avlede hos ham ikke blot Mistro til alt og alle, men ogsaa en grænseløs Menneskeforagt, der i Forbindelse med hans Fornemhed og Reservation udelukkede enhver Kontakt med Offentligheden og enhver Form for Popularitet, hvad der skadede ham overordentlig. Og dog besad denne haarde Mand, der med sit impulsive og eksplosive Temperament og sine ubetænksomt anvendte skarpe og saarende Udtryk stødte Folk fra sig, en bestikkende Elskværdighed. At han ogsaa raadede over blide og fine Følelser, viste hans brændende Kærlighed til Hustru og Børn, ligesom hans Kærlighed og Taknemmelighed gav sig rørende Udslag

over for nærmeste Slægt, Venner og Østrig. Han lo gerne, elskede muntert Selskab og livlig Musik. Baade Sosnosky og Chlumecky hævder, at han ikke vilde være blevet en katolsk-klerikal Tyran. Vel var han en ivrigt troende Katolik, ofte i Overensstemmelse med sit Væsen intolerant, men kunde dog befordre irreligiøse Mænd som Conrad og Brosch; den sidste var ham endog særdeles kær. At han skulde være blevet et Værktøj for den katolske Gejstlighed, er der intet, der tyder paa; han vilde ikke lade sig beherske, men selv herske. Heller ikke har Formodningen om hans Krigslyst noget paa sig; tværtimod afskyede han Krig og satte sig flere Gange bestemt imod at benytte et gunstigt Øjeblik blot til Trusel med Krig. Ærkehertugen var heller ikke en Modstander af Tyskerne, kun af Altyskernes Løsrivelsesbestræbelser. Han følte sig hverken som Tysker, Slaver eller Magyar, men som »Østriger«. Derimod giver Sosnosky den offentlige Mening Ret i dens Bebrejdelser mod ham for Gerrighed, Smaalighed over for sin Husstand og en ubehersket Trang til Masseslagteri paa Jagt.

Sosnosky paapeger, at Franz Ferdinand ved sin ubøjelige Vilje opnaaede mange store Resultater: besejrede sin næsten haabløse Sygdom, tilkæmpede sig sin Sophie, bevarede til Trods herfor Stillingen som Tronfølger og erhvervede sig efterhaanden større og større Indflydelse paa Regeringssagerne. Dette medførte, at der fra 1906—14 stod en permanent Kamp mellem de to Magtcentra: Schönbrunn og Belvedere. Franz Ferdinands Indflydelse voksede især derved, at en Række af de indflydelsesrigeste Stillinger besattes med hans Mænd; i 1906 fik han saaledes den mægtige Generalstabschef v. Beck og Krigsminister v. Pittreich styrtet og erstattet med henholdsvis Conrad v. Hötzendorf og v. Schönaich. Med utrættelig Energi kæmpede han for Bevarelsen af Hærens Enhed — Hæren, der for ham var det virksomste Instrument mod ydre og indre Fjender. Det er hans Fortjeneste — ofte efter langvarig Kamp med Kejseren — at have faaet gennemført en Mængde Moderniseringer i Hæren, ligesom Flaadens Renaissance skyldtes ham.

Hos Chlumecky faar man for første Gang et dybere Indblik

i Franz Ferdinands Kampmetoder. Hans Mangel paa Akkommodationsevne og hans stejle, ofte noget kantede Væsen gjorde det vanskeligt for ham at gaa den ordinære Vej til Maalet; i Stedet greb han til forkastelige Midler som Intrigespil og »Hintertreppenpolitik«. Ejendommeligt er det, at denne ellers saa kloge Mand ikke indsaa, at han ved disse Metoder modarbejdede sig selv i sin Stræben efter at styrke Dynastiets, Kejserens og Statens Autoritet.

Med Hensyn til Franz Ferdinands udenrigspolitiske Ideer er Sosnosky og Chlumecky i det hele enige. Hans Hovedmaal var Fornyelsen af Trekejserforbundet; derfor var han stemt for Bevarelsen af Forbundet med det tyske Rige. Han saa i Italien Arvefjenden og i Østrig-Ungarns Forbund med det en formaalsløs Farce; men han afviste Tanken om Krig med dette Land, baade Erobrings- og Præventivkrig. Endnu mindre vilde han en Krig med Serbien. Chlumecky paaviser tillige, at han havde Planer om at skabe en økonomisk og politisk Interessesfære i Cilicien som en første forhaabningsrig Etappe paa Vejen til den nære Orient, altsaa Begyndelsen til en fredelig imperialistisk-økonomisk Politik.

Denne fredeligsindede Udenrigspolitik var, hævder Sosnosky og Chlumecky, i høj Grad bestemt af Franz Ferdinands Syn paa Rigets indre Forhold og hans statsretslige Planer, d. v. s. af hans Stilling til det østrigske Problem. Hans Kærlighed til Østrig fik ham til med Sorg at se Habsburgerrigets tiltagende Forfald og til med sejt Vilje at virke for Generhvervelsen af dets tidligere Magt og Storhed. Han vilde en Styrkelse af Centralregeringen med Habsburgdynastiet og Enhedshæren som Rigets Grundpiller og det tyske Sprog som Statssproget i Forbindelse med en Omformning af Monarkiet efter det nationale Autonomis Princip — altsaa et federalistisk »Gross-Österreich«, hvis største Hindring han saa i den dualistiske Forfatning.

Sosnosky mener, at Franz Ferdinand i Tidens Løb har øjnet tre Muligheder eller Veje til Monarkiets Redning: først »Gross-Österreich«s forenede Stater efter Popovicis Ideer (15 nationale »Stater« med et Centralparlament), saa Trialismen (Østrig,

Ungarn, en sydslavisk Stat) og endelig en foreløbig Bevarelse af Dualismen. Den første Plan vedblev — Sosnosky fører dog ikke Bevis herfor — at staa for ham som Idealet, om end i en mindre radikal Form; de to andre beroede mere paa praktiske Overvejelser. Til den sidste Plan knytter sig den særlige Interesse, at den findes fuldt udformet i »Das Regierungsprogramm Franz Ferdinands«, udarbejdet af Oberstløjtnant Brosch i 1910—11 med Bistand af de statsretslige Professorer v. Lammasch og Turba. Først og fremmest skulde Magyarernes Magt brydes ved Indførelsen af almindelig Valgret, endnu før Franz Ferdinand blev kronet til Ungarns Konge og aflagde Kroningseden; lykkedes det ikke at indføre almindelig Valgret ved Overenskomst, skulde det ske ved en Oktroj; i Tilfælde af større Modstand skulde der anvendes Magt. Som Kronen paa Reformværket skulde Kejseren oktrojere en Forfatning for hele det nyomdannede Rige i Lighed med Oktoberdiplomet af 1860.

Ejendommeligt er det, at Chlumecky, der ellers stod i nær Kontakt med Tronfølgeren, i Modsætning til Sosnosky kun i ringe Grad beskæftiger sig med hans Reformplaner, især ikke i Forbindelse med Tronbestigelsen. Hvad han meddeler, bekræfter dog i det hele Sosnoskys Oplysninger.

Kun Sosnosky behandler Problemerne vedrørende Mordet i Sarajevo, ret indgaaende, men uden at fremkomme med nye Momenter. Han henlægger Komplottets Dannelselse til Serbien og tager bestemt Afstand — sikkert med Rette — fra Hermann Wendel og R. W. Seton-Watson, der begge søger dets Oprindelse i Bosnien. Den største Skyld tillægger han den serbiske Regering, ligesom han retter en skarp Kritik mod Minister Bilinski og General Potiorek for Forsømmelser med Hensyn til Tronfølgerens Sikkerhed. Angaaende Grunden til Attentatet hævder Sosnosky, at netop Franz Ferdinands Planer om Imødekommenhed over for Dobbeltmonarkiets Slaverne gennem en trialistisk Ordning var en Fare for Kongeriget Serbien, idet den slaviske Stat inden for Habsburgriget og ikke Serbien vilde blive det nationale Centrum for Sydslaverne.

Endnu har ingen Kejser Karl-Biografi set Dagens Lys. Værdifulde biografiske Oplysninger om Kejser Karl findes dog bl. a. i Richard Festers Bog: *Die Politik Kaiser Karls und der Wendepunkt des Weltkrieges* (1925), hvis Hovedafsnit behandler Karls selvstændige Fredstilbud til Ententen gennem Svogeren Prins Sixtus, — og Karl v. Werkmanns Bog: *Der Tote auf Madeira* (1923), som skildrer Karls to Forsøg paa at vende tilbage som Konge af Ungarn og hans Død paa Madeira.

H. J. H. Glædemark.
